CARTER v. Russia (№ 20914/07)

Обставини справи

Справа стосувалася отруєння та смерті чоловіка заявниці – Олександра Литвиненка – у Сполученому Королівстві та розслідування обставин його смерті.

Пан Литвиненко працював у російських спецслужбах до втечі до Сполученого Королівства, де йому було надано притулок. У 2006 році його отруїли полонієм-210 (радіоактивною речовиною) у м. Лондоні, після чого він помер. Унаслідок проведеного публічного розслідування у Сполученому Королівстві було встановлено, що вбивство вчинили пан Луговий та пан Ковтун, які діяли від імені іншої особи.

Передумова

Заявниця, Марія-Анна Картер, відома як Марина Литвиненко, громадянка Великої Британії та Росії, народилася 1962 року й проживає в м. Лондоні. Вона є вдовою Олександра Литвиненка, громадянина Росії та Великої Британії, який народився в 1962 році.

Пан Литвиненко працював у радянських та російських спецслужбах (КДБ, а пізніше – ФСБ). У листопаді 1998 року він публічно заявив, що йому запропонували розглянути можливість вбивства заможного бізнесмена. Пана Литвиненка звільнили зі Служби безпеки, і він втік із Російської Федерації.

У 2001 році у Сполученому Королівстві сім'я Литвиненків отримала притулок; у 2006 році – британське громадянство. Згодом вони змінили свої імена. Пан Литвиненко став брати участь у розкритті корупційних зв'язків і зв'язків з організованою злочинністю у російських спецслужбах. Стверджується, що він також працював із представниками британської, іспанської та італійської влади, надаючи консультації з питань російської організованої злочинності та операцій КДБ в Європі.

Смерть пана Литвиненка

У жовтні 2006 року Андрій Луговий, давній знайомий пана Литвиненка, тричі відвідував Лондон, щоразу в компанії Дмитра Ковтуна.

Під час першого візиту 16 жовтня 2006 року відбулася зустріч панів Лугового, Ковтуна, Литвиненка та інших, а потім вони разом поїхали на обід. Упродовж наступної ночі панові Литвиненку було зле, протягом двох днів він хворів. Після цього пан Луговий і пан Ковтун виїхали зі свого готелю на день раніше. Пізніше було встановлено, що це приміщення забруднене полонієм, а також були ознаки того, що речовину виливали в отвір раковини. Додаткові докази забруднення полонієм були знайдені в місцях, які чоловіки відвідали в Лондоні, це, зокрема, кімната, де відбулася зустріч, а також ресторан, де вони обідали.

Із 25 по 28 жовтня 2006 року пан Луговий удруге відвідав Лондон, імовірно, серед іншого, зустрівся з паном Литвиненком. У його готельному номері знайшли місце забруднення полонієм, де, можливо, ця речовина пролилась випадково.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

31 жовтня 2006 року пан Луговий та пан Ковтун втретє повернулися до Лондона. Наступного дня вони зустрілися з паном Литвиненком і пили чай у барі готелю. Значні сліди полонію були знайдені, у тому числі, в чайнику та чоловічих туалетах, якими користувалися перші двоє, але не пан Литвиненко. 3 листопада 2006 року вони повернулися до Москви. Забруднення полонієм виявили в літаку та на їхніх місцях на стадіоні «Емірейтс» у Лондоні, де вони дивилися футбольний матч.

2 листопада 2006 року пан Литвиненко захворів і відчував біль у животі та інші симптоми. Наступного дня його госпіталізували. Після переведення в лікарню Університетського коледжу була підозра, що він отруєний хіміотерапевтичними засобами або радіоізотопами. 23 листопада 2006 року пан Литвиненко помер. Причиною смерті став гострий променевий синдром, спричинений дуже високим вмістом полонію-210, який потрапив до організму у вигляді розчинної сполуки при споживанні всередину.

Провадження після смерті пана Литвиненка

У Великій Британії працівники правоохоронних органів розпочали розслідування щодо обставин смерті пана Литвиненка. 22 травня 2007 року Королівська прокурорська служба встановила, що були достатні докази проти пана Лугового, щоб звинуватити його у вбивстві пана Литвиненка. Органи влади намагались екстрадувати його до Великої Британії для суду. Органи влади Росії відмовили в цьому, адже її Конституція забороняє видачу російських громадян іноземним державам. У 2011 році у вбивстві також було звинувачено пана Ковтуна, щодо нього було видано ордер на арешт. 2 грудня 2007 року пан Луговий став народним депутатом парламенту Російської Федерації, а отже набув депутатської недоторканності. Пан Луговий та пан Ковтун все ще перебувають у розшуку за вчинення вбивства.

7 грудня 2006 року Генеральний прокурор Росії розпочав національне кримінальне розслідування, про яке ЄСПЛ має мало інформації.

У Великій Британії були проведені дізнання та публічне розслідування. У січні 2016 року під час розслідування встановили, поза розумним сумнівом, що пан Литвиненко був отруєний полонієм і що отруїли його пан Луговий та пан Ковтун. Факт випадкового або навмисного самоотруєння не встановлений. Водночас були відхилені припущення, що пана Лугового підставила британська розвідка.

У ході розслідування відзначили мотиви, якими могли керуватися суб'єкти в межах Російської Федерації, бажаючи смерті пана Литвиненка, а також докази зв'язків між паном Луговим та паном Ковтуном і Росією. З урахуванням як відкритих, так і закритих доказів установлено, що пан Луговий діяв під керівництвом ФСБ, пан Ковтун – також, можливо, опосередковано через пана Лугового, але, ймовірно, з його відома.

Посилаючись на статті 2 (право на життя) та 3 (заборона катування) Конвенції, заявниця скаржилася на те, що її чоловік, пан Литвиненко, був убитий в особливо болючий / жорстокий спосіб паном Луговим (разом з іншими), коли він діяв як агент з потуранням або

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

з відома та підтримки російських органів влади, і що російська влада не провела ефективного розслідування вбивства.

Оцінка Суду

Попередні питання

Насамперед ЄСПЛ установив, що Росія, не обґрунтувавши своїх дій, не надала запитуваних матеріалів (документів із матеріалів розслідування, включаючи показання пана Лугового, та копій запитів на правову допомогу, адресованих органам влади Сполученого Королівства), які необхідні для розслідування ЄСПЛ у справі, на порушення статті 38 Конвенції.

ЄСПЛ також відхилив заперечення Уряду Росії про використання звіту публічного розслідування Великої Британії як доказу. ЄСПЛ встановив, що оскільки розслідування відповідало вимогам незалежності, справедливості й прозорості, то він не міг не враховувати своїх висновків лише тому, що російська влада утрималася від реалізації свого права на участь у цих провадженнях.

Стаття 2 Конвенції (процесуальний аспект)

ЄСПЛ вважав, що процесуальний юрисдикційний зв'язок між Росією та смертю пана Литвиненка у Великій Британії був установлений через те, що Росія розпочала національне розслідування цього питання. Крім того, той факт, що Росія зберегла виключну юрисдикцію щодо особи пана Лугового, обвинуваченого у серйозному порушенні прав людини, становить «особливу рису» справи у встановленні юрисдикції Росії щодо ймовірного процесуального порушення статті 2 Конвенції.

Незважаючи на те, що Уряд надав схему вжитих слідчих дій, ЄСПЛ зазначив, що на підтвердження своїх тез жодних документальних доказів подано не було. ЄСПЛ звертався до Уряду з проханням надати докази (документи) разом із своїми міркуваннями, проте Уряд цього не зробив.

Через це Уряд держави-відповідача не зміг продемонструвати, що російська влада провела ефективне розслідування, яке сприяло б установленню фактів, і, у разі доцільності, встановленню та покаранню винних у вбивстві осіб.

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що депутатська недоторканність, яку пан Луговий мав із 2007 року, не була абсолютною перешкодою для розслідування чи навіть притягнення його до кримінальної відповідальності; відповідні правові положення та їх застосування вказували на те, що його могли позбавити імунітету за згодою нижньої палати парламенту, членом якої він був.

ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення процесуального аспекту статті 2 Конвенції, через те що російська влада не провела ефективного розслідування смерті пана Литвиненка.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

Стаття 2 Конвенції (матеріальний аспект)

На час отруєння пан Литвиненко перебував у Великій Британії, тобто не на території, де Росія здійснювала ефективний контроль. Для встановлення того, чи має Росія юрисдикцію через її агентів, які діють за її межами («особиста концепція юрисдикції»), ЄСПЛ розглянув два взаємопов'язані питання: (i) чи було вбивство пана Литвиненка рівнозначне реалізації фізичної сили та контролю над його життям у ситуації безпосереднього нападу; та (ii) чи це було здійснено особами, які діяли як державні агенти.

ЄСПЛ встановив, поза межами розумного сумніву, що вбивство вчинили пан Луговий та пан Ковтун. Спланована і складна операція, пов'язана з придбанням рідкісної смертельної отрути, організація поїздок для цих осіб, а також неодноразові та тривалі спроби отруїти свідчили про те, що об'єктом операції був пан Литвиненко і що він перебував під фізичним контролем пана Лугового та пана Ковтуна, які мали владу над його життям.

Щодо того, чи пан Луговий та пан Ковтун діяли як агенти держави-відповідача, ЄСПЛ встановив, що немає жодних доказів того, що будь-хто із цих осіб мав особисті причини для вбивства пана Литвиненка, і що, якби вони діяли від свого імені, то не мали б доступу до рідкісного радіоактивного ізотопу, використаного для його отруєння. За результатами розслідування, Сполучене Королівство спростувало декілька теорій причини вчинення вбивства, і єдиним вірогідним поясненням була участь держави. ЄСПЛ вказав, що ідентифікація підозрюваних у вчиненні вбивства осіб та вказівка на їхній зв'язок із російською владою дають вагомі підстави *prima facie* вважати, що, вбиваючи пана Литвиненка, пан Луговий та пан Ковтун діяли за вказівкою чи під контролем органів влади Російської Федерації.

Якби два чоловіки були залучені до «несанкціонованої операції», то інформація, що підтверджувала б таку теорію, була б повністю в руках російської влади. Однак Уряд не зробив жодних серйозних спроб надати таку інформацію або спростувати висновки органів влади Сполученого Королівства.

Таким чином, ЄСПЛ зробив висновки на основі відмови Уряду Росії надати документи з матеріалів національного розслідування та його нездатності спростувати серйозні докази *prima facie* причетності держави. Було встановлено, що вбивство пана Литвиненка можна вважати таким, за яке відповідальна Росія.

Оскільки Уряд не прагнув довести, що вбивство пана Литвиненка може бути виправдане винятками, закріпленими в другому абзаці статті 2 Конвенції, ЄСПЛ встановив, що ця стаття була порушена в її матеріальному аспекті.

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя) у матеріальному та процесуальному аспектах.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 вересня 2021 року й набуло статусу остаточного 28 лютого 2022 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

© Переклад й опрацювання цього рішення здійснено Верховним Судом.